

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ СПЕЦКОНТИНГЕНТУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА

У статті розглянуто поняття "пенітенціарної ідеї", ресоціалізації особи спецконтингенту, показана роль управління процесом ресоціалізації малолітніх правопорушників у педагогічній діяльності А.С. Макаренка.

Ключові слова: пенітенціарна ідея, ресоціалізація особи спецконтингенту, життя, неповнолітні правопорушники.

Постановка проблеми. Ситуація останніх десяти років в Україні позначена подальшою криміналізацією середовища неповнолітніх, збільшенням питомої ваги тяжких злочинів, які скоюють особи віком до 18 років. Цей процес відбувається на тлі соціально-економічної кризи, що лише посилює криміногенні фактори. За вчинення злочинів засуджуються близько 18 тисяч неповнолітніх щорічно [1, с.41].

Україна як суверенна, незалежна держава, член ООН і ради Європи, ратифікувала низку міжнародних угод щодо прав людини та правил поведження із в'язнями. Конституція України проголосила права людини найвищою соціальною цінністю, а їх гарантії – головним обов'язком держави. Все це в повній мірі стосується і тих людей, котрі скоїли злочин і під впливом соціально організованих заходів повинні розкаятися.

Таким чином, актуальність теми пов'язана з необхідністю організації таких заходів, під впливом яких особи спецконтингенту спроможні розкаятися.

Мета даної статті передбачає пошук резервів управління процесами досягнення їх каяття.

Виклад основного матеріалу. Наше завдання пов'язане з аналізом поняття "пенітенціарна ідея", яка має латинське походження і перекладається як "ідея каяття"[4].

Уживання цього поняття пов'язане з визначенням нового змісту тих тюремних систем, які орієнтуються не на формально-юридичне виконання вироків суду про покарання злочинців, а на досягнення їхнього каяття (на сучасній мові – ресоціалізація).

У силу значущості проблеми сьогодні відбулося реформування пенітенціарної системи виховання в напрямку гуманізації та педагогізації її діяльності, що й обумовило розгляд питання ресоціалізація першочерговим.

Ці питання досліджували багато вітчизняних учених: Г. Т. Горобець, Р. А. Калужний, В. М. Панчук, Г. О. Радов, В. М. Синбов, М. О. Супрун, І.П. Яцина та ін. У

їхніх роботах висвітлені різні аспекти цієї проблеми. Так, В.М. Панчук та В.С. Сідак у вирішенні завдань ресоціалізації неповнолітніх злочинців перевагу надають явці з повинною. Зокрема, В. М. Панчук у роботі «Явки з повинною в системі ресоціалізації неповнолітніх засуджених» (1996) розглядає явку як «своєрідну сповідь людини, що вчинила злочин, якій передують глибокий критичний самоаналіз, напружена внутрішня боротьба і, врешті, відверте визнання власної вини» [2, с.95].

В. С. Сідак у роботі «О явке с повинной как основании освобождения от уголовной ответственности» (1976) зазначає, що «...при явці з повинною і сприянні в розкритті злочину проходять зміни зовнішніх обставин, які оточують винуватця, а саме: відхід особистості від злочинного середовища, з яким вона фактично розриває, і, більше того, сприяє органам влади в боротьбі з ним, злочинець, який щиросердно розкався, створює тим самим умови для свого перевиховання» [3, с.130-132].

Отже, явка з повинною передбачає відповідну перебудову їхньої свідомості, формування соціально корисних життєвих переконань та цілей. Переконання засудженого в необхідності виправлення, перебудови свого становлення законом норм поведінки базується на зміні його ціннісних життєвих орієнтацій, що починається з критичного осмислення свого минулого, а при високому рівні внутрішньої самокритичності і волевих рис особистості – рішучої відмови від колишніх асоціальних цінностей. Таким чином, явка з повинною сприяє не лише підвищенню рівня злочинів, але є одним з найвагоміших показників реальних здобутків в процесі ресоціалізації неповнолітніх засуджених.

У роботах І. П. Яцина і О. Г. Колб ставилося питання про необхідність створення умов для ресоціалізації неповнолітніх засуджених у слідчих ізоляторах.

Важливість ресоціалізації осіб спецконтингенту підкреслювали Г. О. Радов і В. М. Синьов як першочергову проблему пенітенціарної політики України на сучасному етапі її розбудови.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових здобутків учених у цьому напрямку, зазначена проблема залишається недостатньо вивченою. Закономірно, що в умовах сьогодення надзвичайно актуальним постає питання ресоціалізації осіб спецконтингенту та пошуку резервів управління цими процесами.

Важливим аспектом цієї проблеми є вивчення вітчизняного практичного досвіду, оскільки наукове вирішення сучасних проблем ресоціалізації неможливе без знання того, як розвивалася теорія і практика вітчизняної пенітенціарної науки в минулому, без нового осмислення і переосмислення великого педагогічного досвіду. Важливим, із цієї точки зору, є звернення до педагогічної спадщини А. С. Макаренка, оскільки саме в ній зосереджено, на наш погляд, чимало ідей, досвіду, наукових знань у сфері ресоціалізації особи спецконтингенту.

Одним із потужних резервів управління процесом ресоціалізації особи спецконтингенту (у досвіді А.С.Макаренка – це малолітні правопорушники) нами виокремлена гра-життя, за організацію якої педагог боровся все життя. Варто вказати, що питання про гру є одним із найважливіших та складних педагогічних завдань, яке вирішував А. С. Макаренко у своїй педагогічній діяльності. В усвідомленому сприйнятті виховного потенціалу гри педагог вбачає важливий фактор ресоціалізації і водночас – резерв успішності управління цим процесом.

Гра у баченні А.С.Макаренка постає як найзручніший, хоч і не найлегший метод діювого педагогічного впливу на вихованців і метод вивчення їх.

Разом з тим, А.С.Макаренко застерігав педагогів від одностороннього сприйняття гри лише на ґрунті зорових вражень. Він був упевнений, що гра повинна полягати не лише в тому, що хлопчик бігає по майданчику і грає у футбол, а в тому, що кожну хвилину свого життя він трохи грає, щось із себе трохи зображає, граючи,

чимось вищим себе почуває. Учений робить висновок: гра обов'язково повинна бути присутньою в дитячому колективі, оскільки дитячий колектив, який не грається, не буде справжнім дитячим колективом. Вилучити гру із життя дітей це значить, на його думку, «вийняти душу з тіла». Педагог твердо переконаний: при всій розмаїтості й багатогранності дитячих інтересів, хоч якими різними вони не були б за своєю вдачею, хоч як би відрізнялись молодші від старших і середніх, а дівчата від хлопців, є щось спільне, нездоланне і єдине для всіх вихованців – це жаждоба чарівного і яскравого, гарного і привабливого, героїчного й піднесеного. Це спільний інтерес до гри та романтики. Антон Семенович був упевнений, що гра розумна, хороша і створює особливий мажорний тон у колективі, захоплює дітей, закликає до активних дій, сприяє згуртованості колективу, надає можливості розвитку ініціативи. При цьому він застерігав: не вогнище від нагоди до нагоди, не похід з ночівлею, не раз за три роки, не хвилинна забава, аби тільки чим-небудь зайняти дітей, а такий стиль і ритм, де вся робота колективу – це тонко продумана, захоплива, розумна гра з красою і романтикою, з фантазією і сміливою вигадкою, з постійними несподіванками і діловим азартом. Утім педагог підкреслював, що взаємозв'язок гри і романтики тоді досягає найбільшої ефективності, коли романтика буде залежати від гри, від морального спрямування. Із контексту зрозуміло, що важливі не самі ігри, а те, що дають вони дітям, той спеціальний досвід особистих і громадських почуттів, переживань, то їх виховний потенціал. Педагог був переконаний, що гра – не самоціль, а лише умова успішного перевиховання малолітніх правопорушників. Слушною є думка педагога і про те, що гра – різноманітна, «різнокольорова» діяльність вихованців.

Враховуючи те, що потяг до романтики та гри є природний для дітей, гра була зведена А. С. Макаренком до принципу діяльності колективу колонії та комуни. Такий підхід до розуміння гри сприяв тому, що гра стає для вихователів і вихованців колонії і комуни принципом руху колективу, його провідною основою діяльності, пріоритетним засобом ресоціалізації малолітніх правопорушників.

А. С. Макаренко не тільки розробив оригінальну теорію виховання, а й здійснив помітний внесок у розробку чудової, зразкової моделі гри, де гра і життя колективу колонії і комуни були злиті в єдиний сплав – гри-життя.

Вихованці А. С. Макаренка піднялися до того рівня, коли ідея гри стає для них правилом життєвої поведінки. Тому підтвердження – військова гра, яка потім, у наступні роки, стала однією із складових частин виховної системи колонії, а пізніше і комуни.

А. С. Макаренко відразу помітив позитивний вплив гри на колоністів. Зовнішній вигляд колоністів, стрункість, уміння спокійно і вільно тримати себе, впевнена хода з піднятою головою – все це були перші результати правильної військової виправки. Колоністи помітно захопилися цим строем, їх природне прагнення до військової гри внесло чимало нового в життя вихованців. Звичка колоністів на всякий наказ відповідати «єсть» і салютування піднесенням руки були введені в колонії під впливом військових занять. Все це привело до того, що колоністи дедалі більше, за окремими винятками, ставали підтягнутими, стрункими.

Пізніше, в 1938 році, аналізуючи свій педагогічний досвід, А. С. Макаренко говорив, що серед багатьох створених у колонії, а потім і в комуні традицій він особливо цінив традицію воєнізованої гри.

Варто вказати, що педагог, не знайшовши потрібного терміна, гру називав «воєнізацією». Це вносило в дитяче життя романтику, приваблювало красою рухів та вчинків, благотворно впливало на естетичний розвиток. Елементи «воєнізації» потребували беззаперечного підпорядкування наказам командира, а це сприяло вихованню старанності і точності, високої організованості і дисциплінованості. З

допомогою гри вирішувалися найважливіші виховні, господарчі та інші завдання. Зокрема, А. С. Макаренко не боявся називати будівництво заводів у комуні «великою діловою грою». В самоуправлінні, у взаєминах вихованців він застосовував гру не як окремих пласт, а як міцний сплав гри й діла, який забезпечував високу якість ресоціалізації кожної особи спецконтингенту.

Це яскраво прослідковується на прикладі збирання врожаю. Захоплююче і чудове свято праці! А.С. Макаренко змальовує працю у «Педагогічній поемі» як творчість, мистецтво, насолоду, а головне – показує формування нової людини в процесі праці. Крізь зовнішню непривабливість і окремі неподобства в поведінці правопорушників він умів бачити і розкривати кращі риси їх характеру. «Буруну припала честь косити перший сніп. Передаючи за традицією прикрашений квітами сніп наймолодшому членові колонії, Бурун говорить:

– Візьми цей сніп із моїх рук, працюю і вчися, а коли виростеш, щоб і ти добився тієї честі, якої добився я – косити перший сніп!

І менший, Зорень (у майбутньому офіцер авіації), відповідає Бурунові:

– Спасибі тобі, Грицю! Я буду вчитися і буду працювати. А коли виросту, збуду і собі таку честь!»

У такий спосіб А.С.Макаренко на практиці показав культуру людських взаємовідносин як засобу формування особистості. Через працю колишні правопорушники утверджували свою гідність і честь. Це свідчить про переосмислення ними власної соціальної позиції в минулому, каяття у вчинених правопорушеннях і готовність до виправлення. Таким чином, модель гри-життя А. С. Макаренка, за яку він боровся все своє життя, є носієм наукової функції, яка обґрунтовує функціонування пенітенціарної ідеї перевиховання в загальній системі виховання і є підставою для обґрунтування процесу ресоціалізації особи спецконтингенту.

Висновок. Значення наукового доробку А. С. Макаренка полягає в тому, що педагог, на наш погляд, здійснив першу в історії вітчизняної педагогіки, спробу осмислення гри-життя як потужного резерву управління процесом ресоціалізації особи спецконтингенту, складовою якої є пенітенціарна система виховання.

Список використаної літератури

1. Киричук О. В. *Неповнолітні у пенітенціарній системі* / О.В.Киричук // *Практична психологія та соціальна робота.* – 1999. – № 2.
2. Панчук В. М. Явки з повинною в системі ресоціалізації неповнолітніх засуджених / В. М. Панчук // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики.* – К.: Вид-во Київського інституту внутрішніх справ, 1996. – № 1. – С. 95 – 100.
3. *Управління школою.* Випуск №3 (267). – Січень 2010р. – С. 32.
4. *Педагогічна думка // Формування життєвих компетентностей особистості та підготовки її до успіху* / Р. Гринчук. Вид-во «Львівська політехніка», 2010. Випуск №2. – С.35.
5. Пашко Л.Ф. *Музей-заповідник А.С.Макаренко : путеводитель.* /Л.Ф.Пашко – Харків. : Прапор, 1991.– С.56.

А.В. Бардинов, Полтава

УПРАВЛЕНИЕ ПРОЦЕССОМ РЕСОЦИАНИЗАЦИИ ЛИЦ СПЕЦКОНТИНГЕНТА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ А.С. МАКАРЕНКО

В статье рассмотрено понятие "пенитенциарной идеи", ресоциализации личности спецконтингента, показана роль управления процессом ресоциализации малолетних правонарушителей в педагогической деятельности А.С.Макаренко.

Ключевые слова: пенитенциарная идея, ресоциализация, спецконтингент, игра-жизнь, несовершеннолетние правонарушители.

O.V. Bardinov, Poltava

MANAGING OF THE PROCESS OF RESOCIATIONIZATION OF INDIVIDUALS OF SPECIAL CONTINGENT IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF A.S. MAKARENKO

A concept "penitentiary idea" is considered in the article, resocialization of persons of the special contingent, the role of the process of resocialization young offenders control in A.S.Makarenko's is shown pedagogical activity of.

Key words: penitentiary idea, resocialization of a person of the special contingent, game-life, young offenders.